

Biofizika I

1. Bevezetés, sugárzások

Liliom Károly

2021. 09. 09.

liliom.karoly@med.semmelweis-univ.hu
karoly.liliom.mta@gmail.com

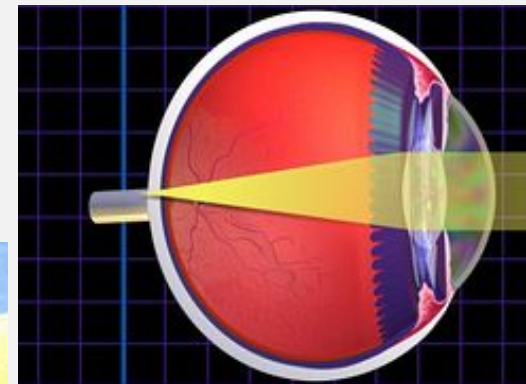
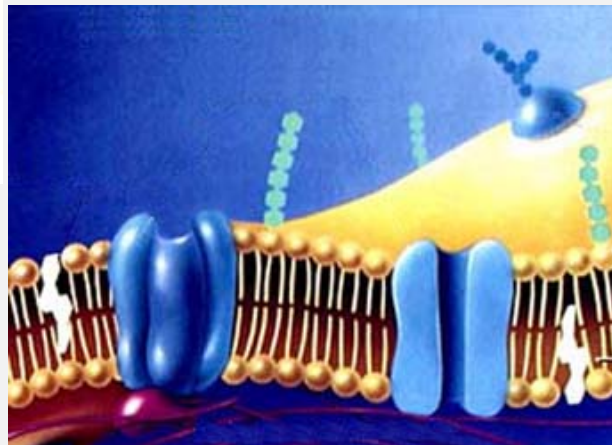
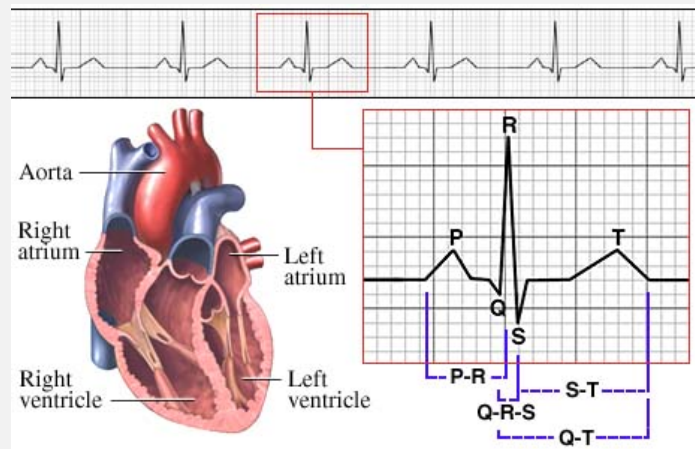
Eötvös Loránd kora diákjait tréfásan így jellemzi:

... határozott céllal jön az egyetemre, ügyvéd, politikus vagy orvos akar lenni. Amint az egyetembe lép, kritizálja tanárait, s az egész tanítási rendszert. A kritikája rendesen arra vezeti, hogy az elméleti tantárgyakat életcéljaira haszontalanoknak nyilatkoztatja, «... nem fog soha fizikával vagy kémiával gyógyítani, mire való volna tehát e tantárgyak tanulására időt fecsérelni?»

Mi a biofizika tárgya?

Biológiai jelenségek fizikai leírása/értelmezése

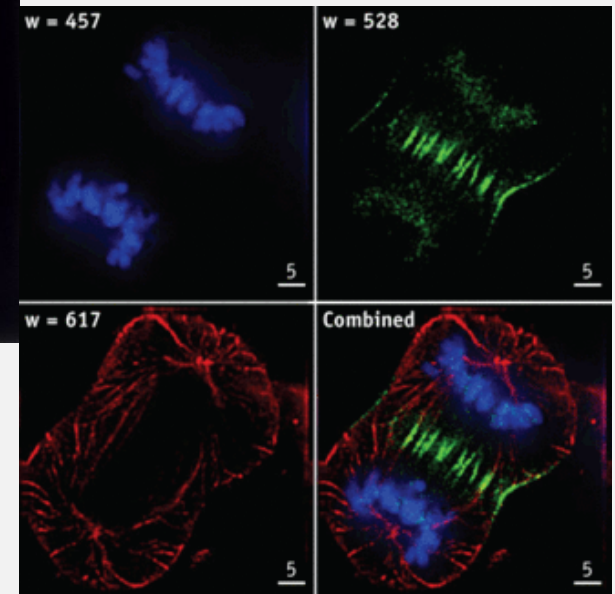
Pl. szívműködés, membránok szerkezete és működése, érzékelés stb.

Mi a biofizika tárgya?

A biológiában és orvostudományban alkalmazott fizikai módszerek tárgyalása

Pl. EKG, röntgendiagnosztika, mikroszkópos technikák stb.

Tudomány, tudományos módszer

Megfigyelés, kísérlet (tervezett megfigyelés) = adatok gyűjtése

Adatok elemzése = kapcsolatok keresése a megfigyelt jelenségekben

Kapcsolat = (matematikai) modell (függvény) alkotása, amely leírja az ismert jelenségek (függő változó) tulajdonságait adott körülmények (független változó) mellett

például változtatom egy röntgenső tulajdonságait (anódáram, anód anyaga) és keresem ezen paraméterek kapcsolatát a keletkezett röntgensugárzás intenzitásával

A modell-alkotás mindig egyszerűsítés is. A modell alapján olyan, az ismert jelenségek körén túlmutató következtetést teszünk, amelyet kísérletileg ellenőrizhetünk. Az eredmény vagy megerősíti a modellt, vagy új (összetettebb) modell alkotását követeli meg = a tudományos modell *falszifikálható* = ki kell állnia a gyakorlat próbáját = mindig a kísérleti tényeké a döntő szó!

Tudományos ismeretek = a rendelkezésünkre álló modellek együttese

Orvostudomány, fogorvostudomány...

(bio)fizika – matematika

(képlettár)

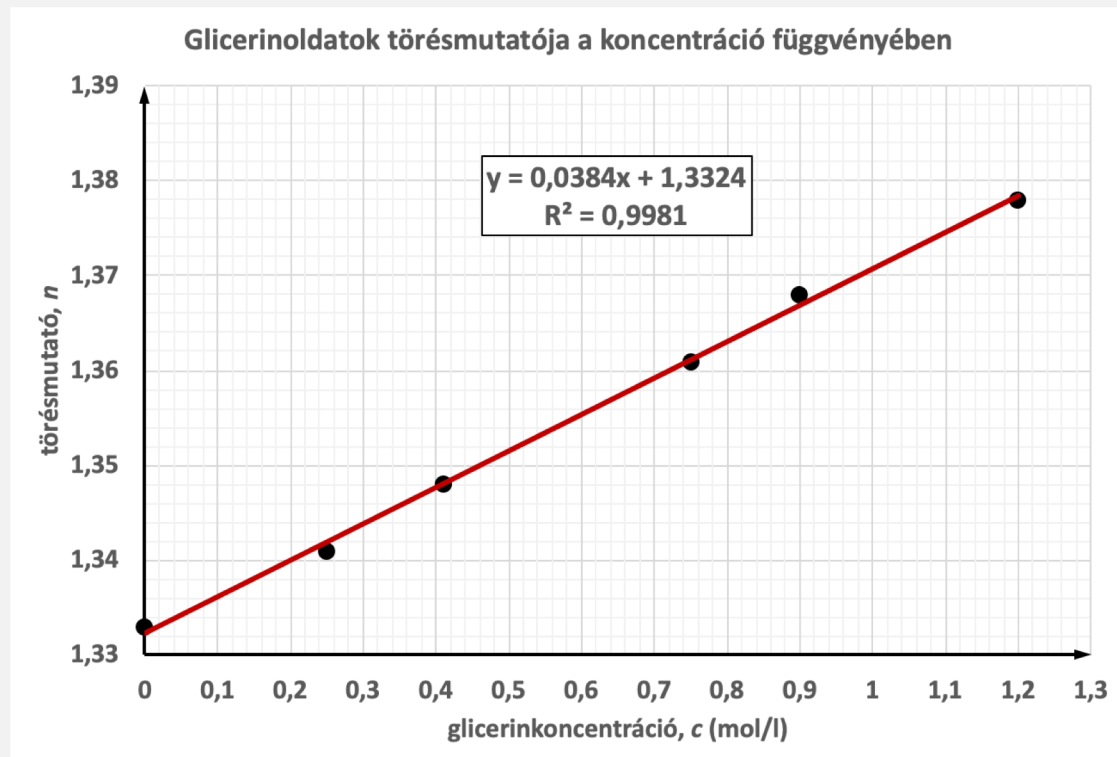
- törekszünk arra, hogy az egyes változók (paraméterek) hatását más tényezőktől függetlenül vizsgáljuk
- Occam borotvája – két, az adott jelenséget egyformán jól leíró magyarázat közül azt érdemes választani, amelyik az egyszerűbb (amelyik a kevesebb számú feltételezést tartalmaz)
- matematikai modell = függvénykapcsolat
- példa: híg oldat törésmutatójának változása az oldat koncentrációjának függvényében:
 $n = n_0 + k \cdot c$ (képlet?)

amit használunk:

- *lineáris függvény*
- *hatványfüggvény*
- *exponenciális és
logaritmusfüggvény*
- *szinuszfüggvény*

amit érdemes átnézni:

- *egyenletek átrendezése*
- *mértékegységek*
- *vektorok*

Fizikai alapismeretek

Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

Semmelweis Egyetem - Általános Orvostudományi Kar

[Feedback](#) | [Dokumentumtar](#) | [Adatreivitel](#)

[Kezdőlap](#) [Oktatás](#) [Kutatás](#) [Szolgáltatás](#) [Munkatársak](#) [Elérhetőségek](#)

Általános Orvostudományi Kar

Az orvosi biofizika matematikai és fizikai alapjai

Biofizika Gyakorlatok

Demonstrátori munka

Modellmembránok

OMHV intézkedési terv

Orvosi biofizika I.

Orvosi biofizika II.

Orvosi statisztika, informatika és telemedicina

Fogorvostudományi Kar

A biofizika fizikai alapjai

Biofizika Gyakorlatok

Biofizika II. (FOK)

Demonstrátori munka

Fogorvosi anyagtudomány fizikai alapjai

Modellmembránok

OMHV intézkedési terv

Gyógyszerésztudományi Kar

A biofizika fizikai alapjai

Biofizika 1. (GyTK)

A biofizika fizikai alapjai

2021-2022

[Leírás](#) [Előadások](#) [Vizsga](#)

Általános információk

Szabadon választható tárgy:

14 óra elmélet tömbösítve az első 4 oktatási héten.

Az előadások az EOK Békésy előadótermében lesznek (Tűzoltó u. 37-47) hétfőn 18:40-20:10 között és csütörtökön 17:05-18:35 között.

Előadók: Dr. Kósa Nikolett, Dr. Orosz Ádám, Dr. Zolcsák Ádám.

A záróteszt az 5. oktatási héten lesz, pontos időpontját később közöljük.

A tantárgy rövid leírása

A tárgy célja a középiskolai oktatás hiányosságainak pótlása, az orvosi biofizika megértéséhez szükséges ismeretek összefoglalása.

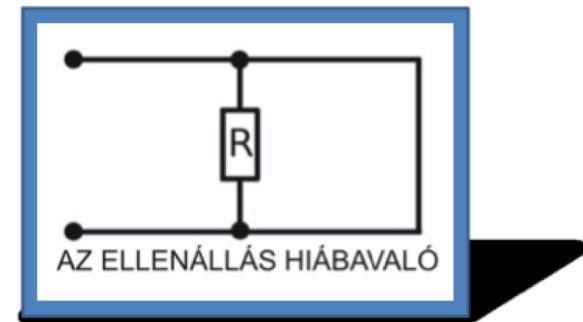
A tantárgy elsajátításához szükséges segédanyagok (könyv, jegyzet, egyéb)

[alapfizika jegyzet \[pdf\]](#)

Fizikai alapismeretek

Vizsgareleváns kiegészítő anyag
az „orvosi biofizika“ és „biofizika“ kurzusokhoz

Összeállította: Dr. Tölgyesi Ferenc, egyetemi docens

Semmelweis Egyetem
Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet
2016

A leggyakrabban használt fogalmak: energia (munka, teljesítmény), impulzus (momentum), erő (térerősség), mozgások leírása (sebesség, gyorsulás)...

Miről lesz szó az első félévben?

- 1 Bevezetés a biofizikába, sugárzások jellemzése, elektromágneses spektrum
- 2 Geometriai optika: Fermat-elv, fénytörés, lencsék képalkotása, mikroszkóp
- 3 A fény, mint hullám: Huygens-elv, fényelhajlás, interferencia, felbontóképesség
- 4 Fény és anyag kölcsönhatásai, szóródás, abszorpció, visszaverődés, színlátás
- 5 Atomok, molekulák, anyagszerkezet
- 6 Hőmérsékleti sugárzás; az emberi test emissziója, infradiagnosztika
- 7 Lumineszcencia, lumineszcens fényforrások, alkalmazások az orvostudományban
- 8 A lézerek működési elve, típusai, orvosi alkalmazásai
- 9 Modern mikroszkópos technikák
- 10 Röntgensugárzás előállítása, spektruma, röntgensugárzás és anyag kölcsönhatása
- 11 A fény biológiai hatásai, orvosi alkalmazások
- 12 Röntgendiagnosztikai módszerek fizikai alapjai
- 13 Magsugárzások jellemzői, az izotópos nyomjelzés fizikai alapjai
- 14 Magsugárzások klinikai alkalmazásai

Sugárzások

Sugárzás: energia kibocsátása és terjedése

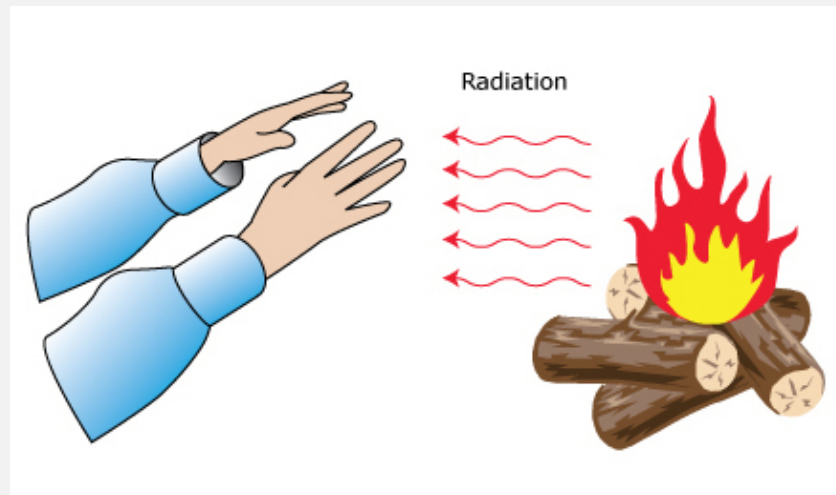
Milyen példákat tapasztalunk magunk körül?

hang

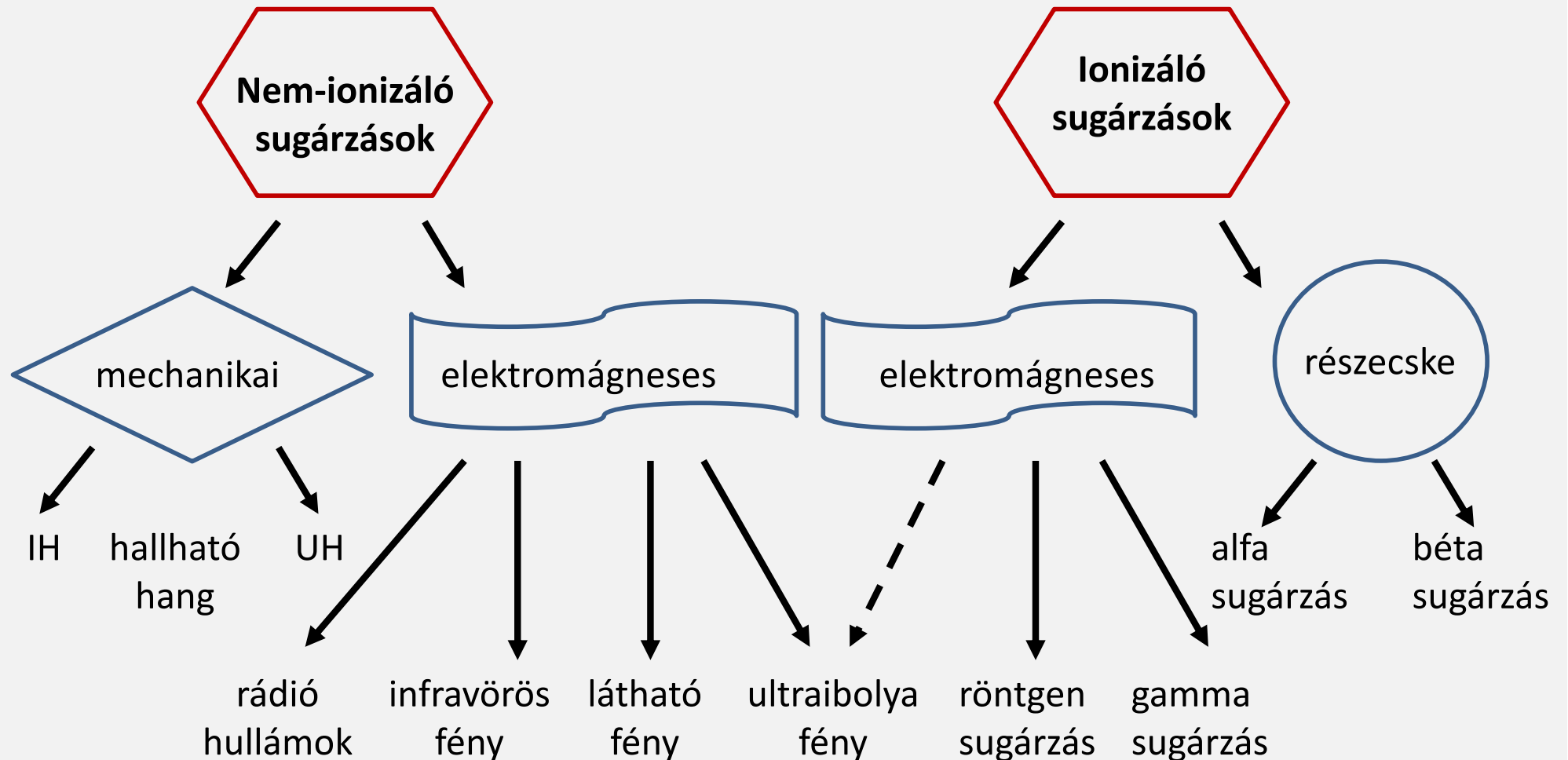
fény

rádióhullámok

magsugárzások

Sugárzások osztályozása

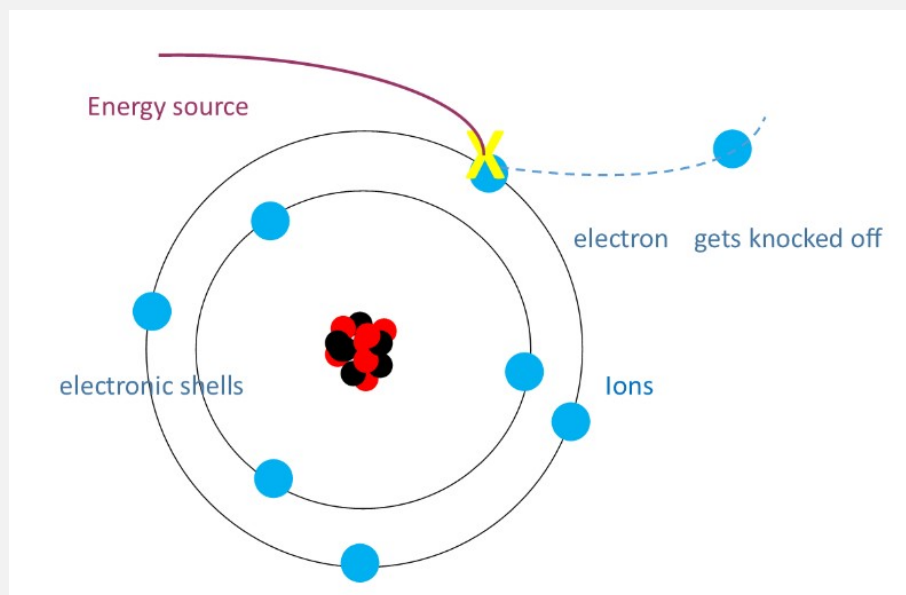
Sugárzások osztályozása

Nem-ionizáló
sugárzások

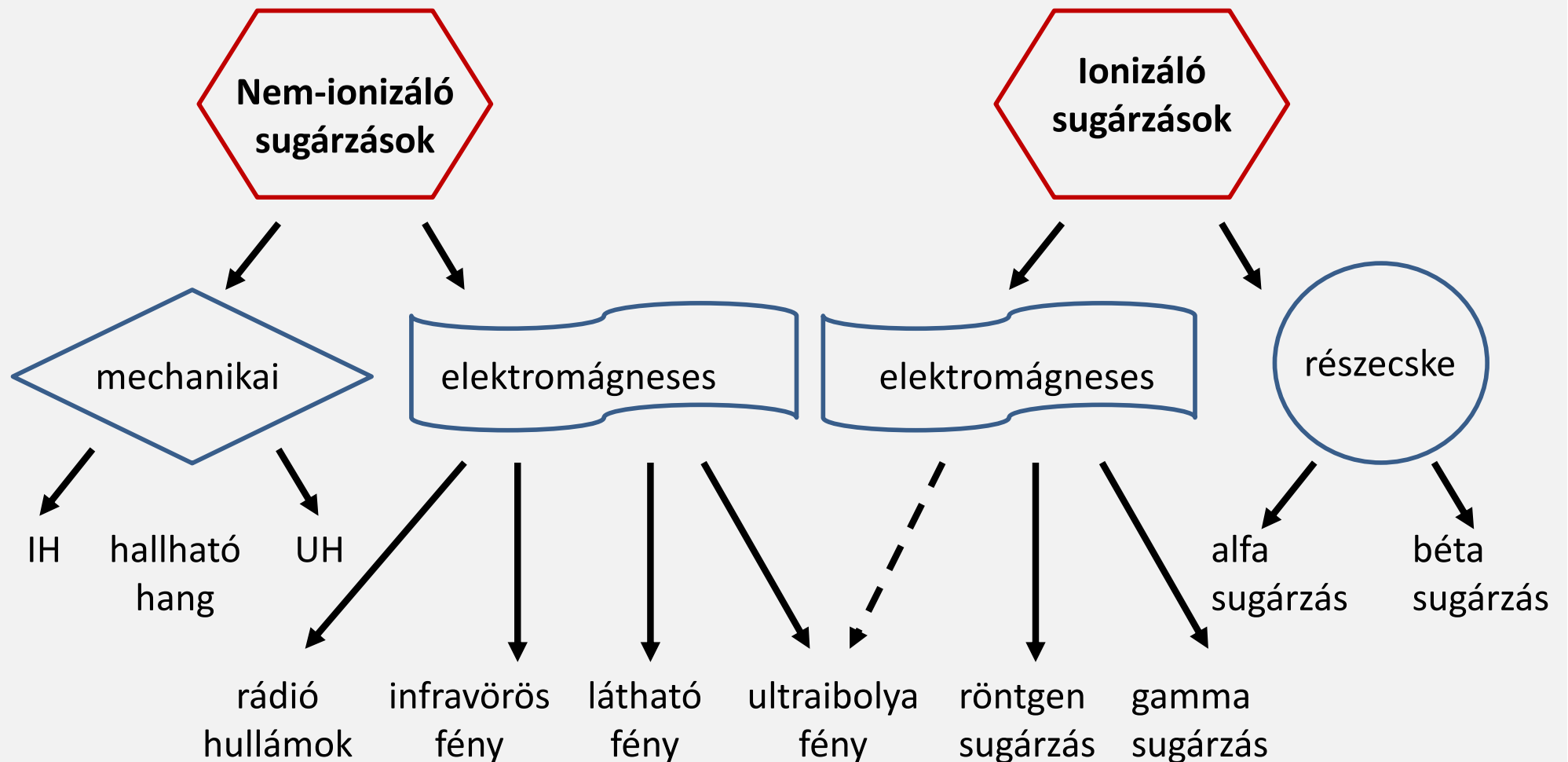
Ionizáló
sugárzások

Mi az osztályozás alapja?

IONIZÁCIÓ (!?)

Sugárzások osztályozása

Hullámok általános leírása

Rezgés v. oszcilláció következtében kialakuló, térben és időben periodikus jelenség, amelyben energia terjed

de a hullámok különbözhetnek
az energia fajtája
az energia mennyisége
a terjedés mechanizmusa szerint

Jellemző mennyiségek:

Térbeli periodicitás - *hullámhossz*

$$\lambda \text{ [m]}$$

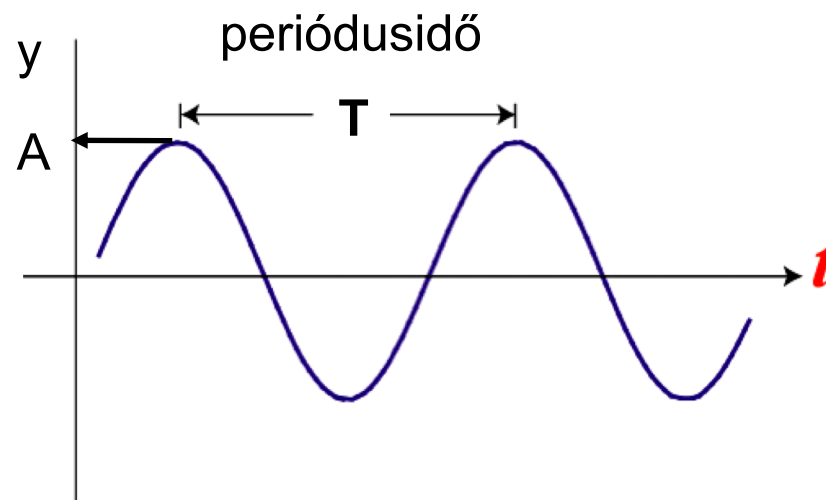
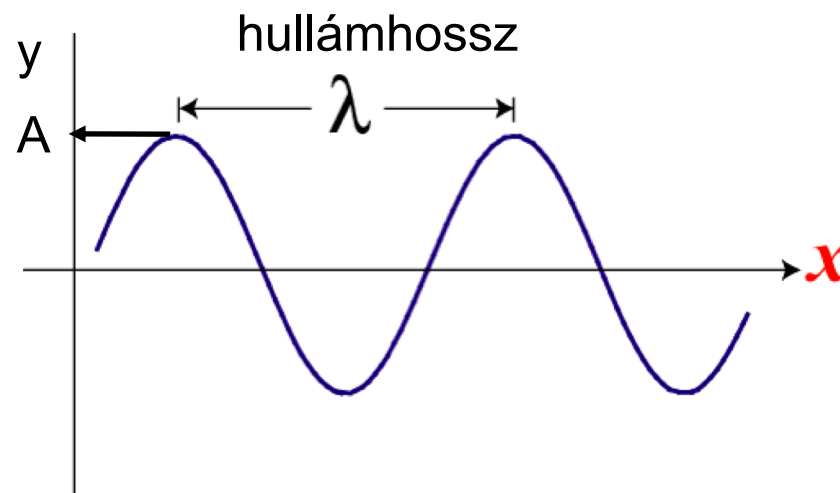
Maximális kitérés - *amplitúdó*

$$E \sim A^2$$

Időbeli periodicitás

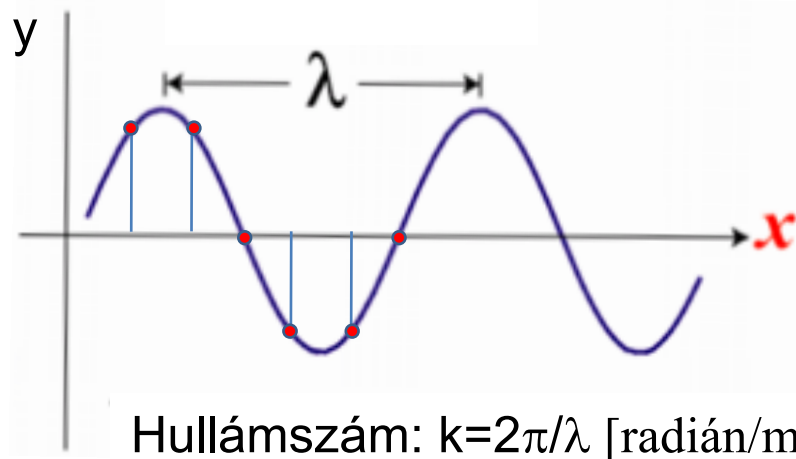
$$f = \frac{1}{T} \left[\frac{1}{s} \right] \quad \begin{array}{l} \text{- periódusidő} \\ \text{- frekvencia} \end{array}$$

hullámsebesség: $c = \lambda/T = \lambda f$

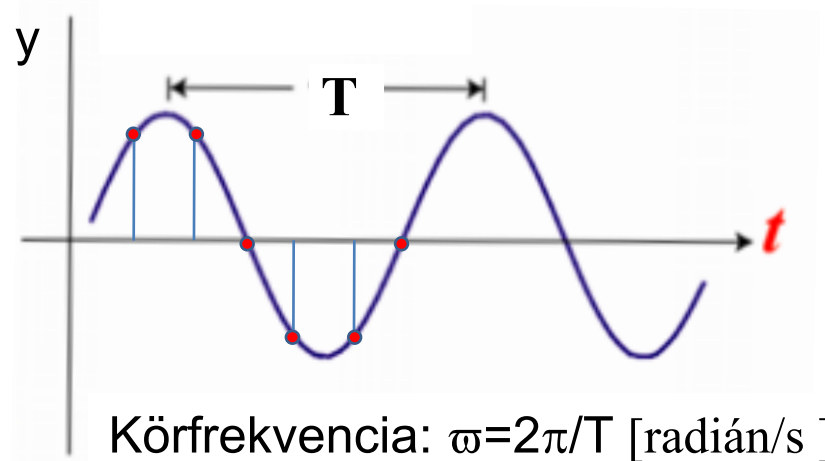
Fázis: kitérés állapot

térben vizsgálva

$$\phi(x) = kx + \phi_0$$

időben vizsgálva

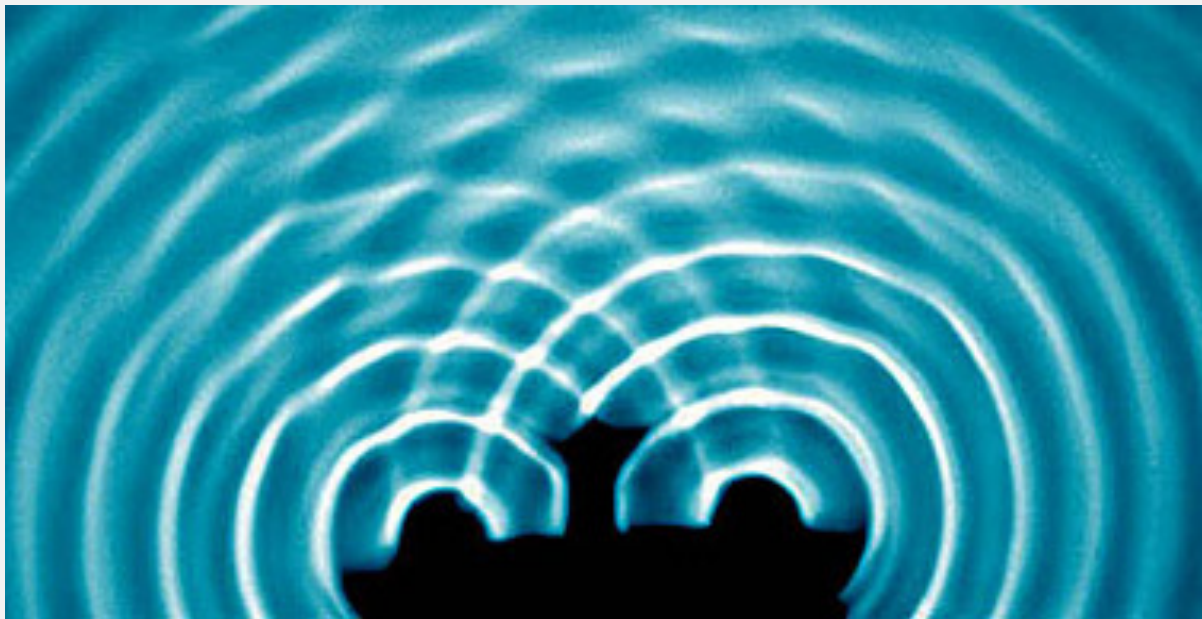

$$\phi(t) = \omega t + \phi_0$$

$$\phi = \omega t + kx + \phi_0$$

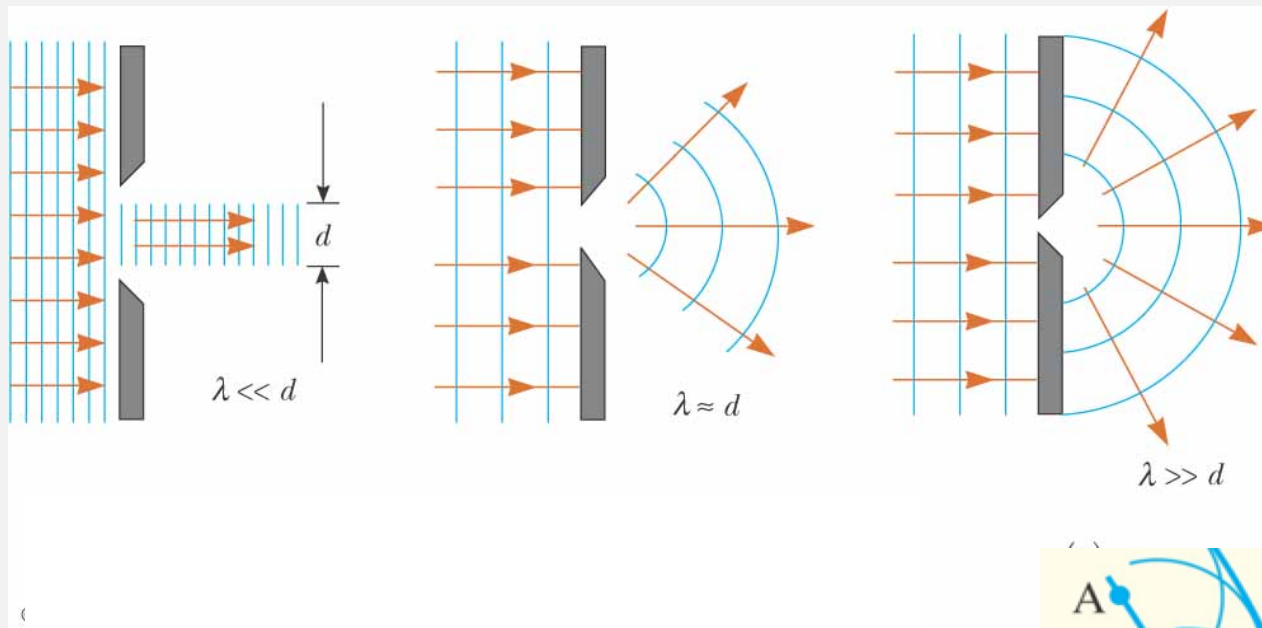
Hullámtermészetet bizonyító jelenségek:

- elhajlás
- szuperpozíció/interferencia
- polarizáció

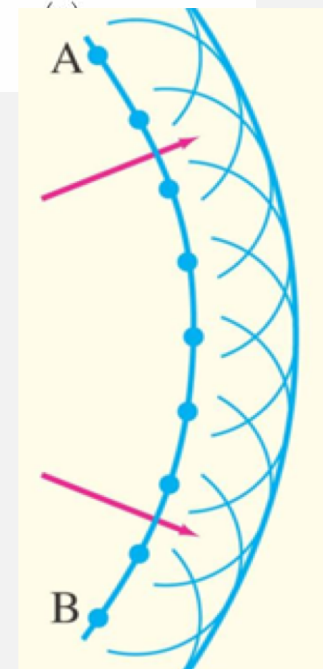

Hullámok elhajlása

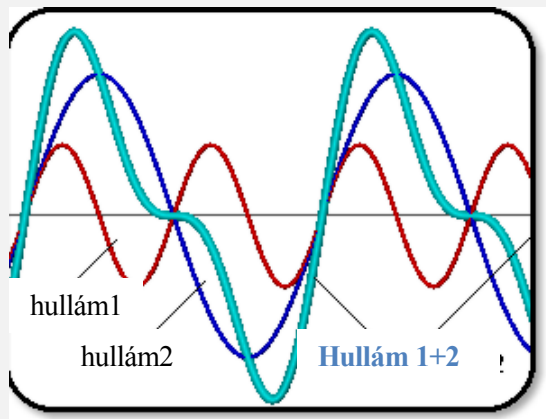

Huygens-elv: egy hullámfelület minden pontjából elemi hullámok indulnak ki. Az új hullámfelület ezen hullámok burkolófelülete.

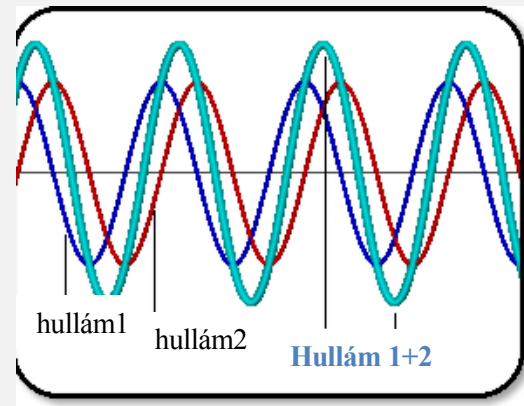

Szuperpozíció: az eredő kitérés a találkozó

hullámok kitéréseinek összege, azaz a tér egyes pontjaiban a jelenlévő rezgések összeadódnak

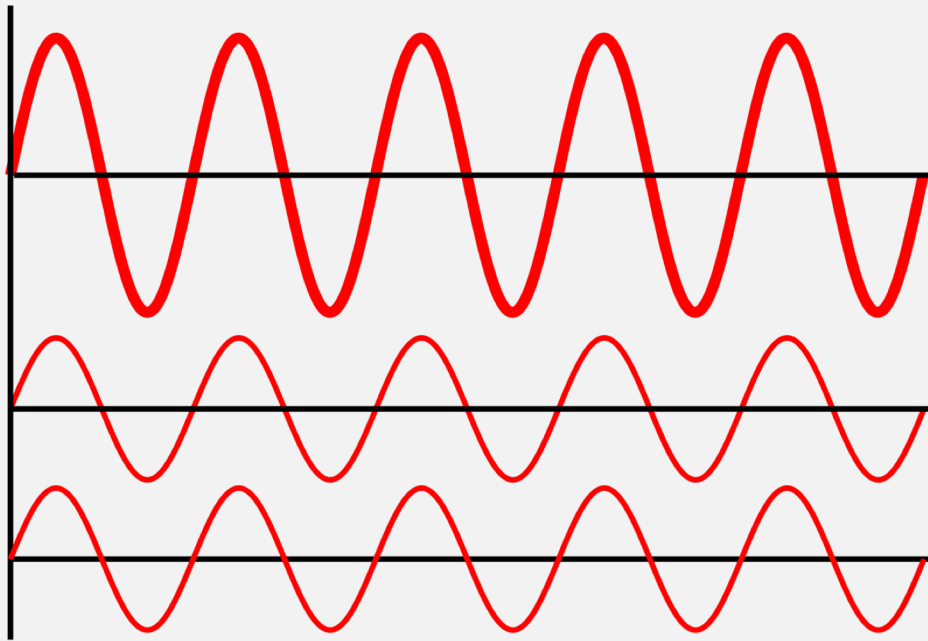
nem azonos frekvencia

azonos frekvencia

Interferencia - koherens hullámok szuperpozíciója

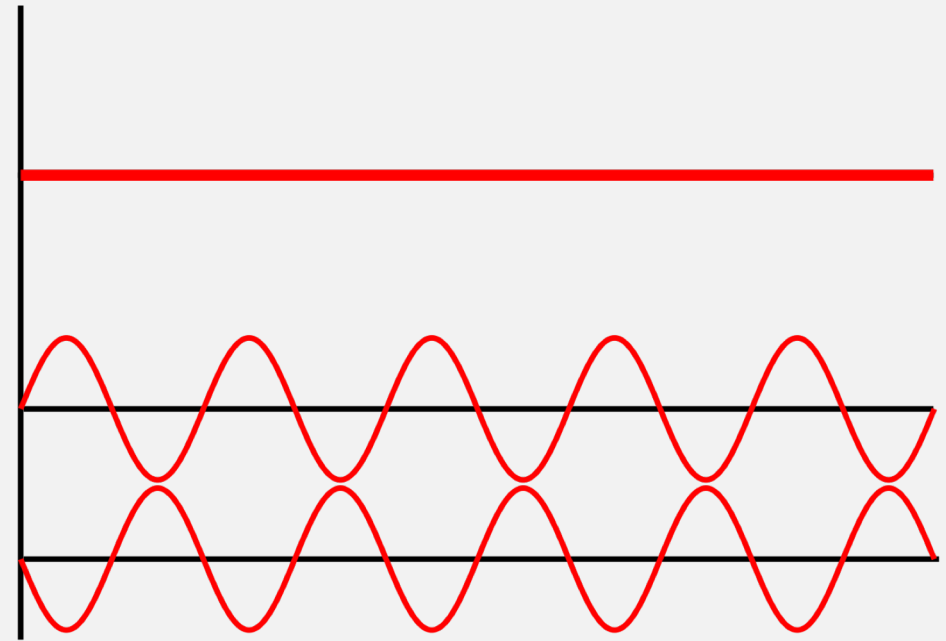
(koherens hullámok: a fáziskülönbség állandó)

azonos fázis

pozitív interferencia

$$\Delta\Phi = 0^\circ$$

ellentétes fázis

negatív interferencia

$$\Delta\Phi = 180^\circ$$

A fény természete

Hullám?

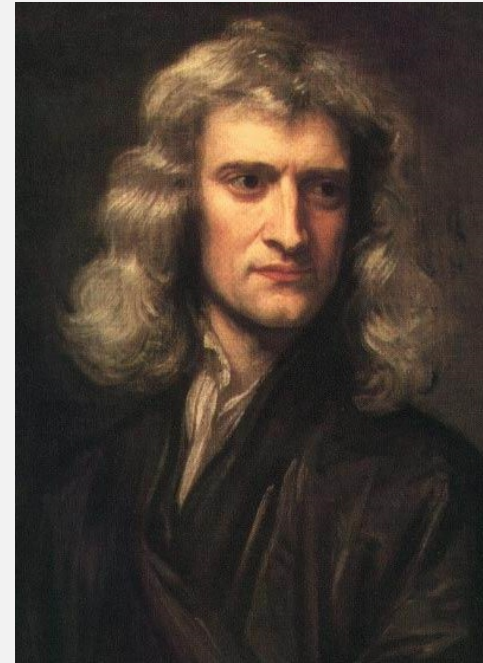

Christiaan Huygens

(1629 - 1695)

Traité de la lumière
1690

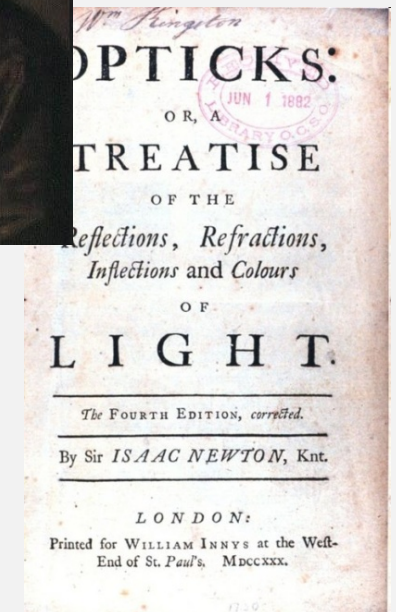
Részecske?

Isaac Newton

(1642 - 1727)

Opticks
1704

Thomas Young
(1773-1829)

A fény hullám vagy részecske?

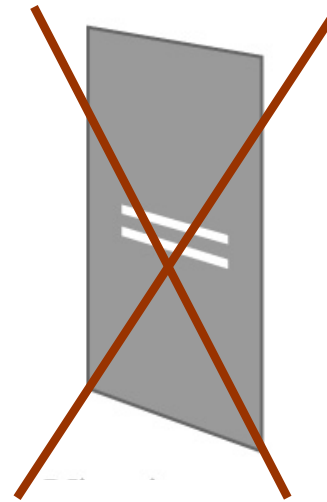
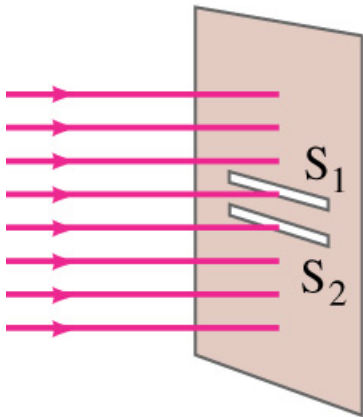
1. Young kétréses kísérlete

Mit látunk az ernyőn?

ha részecske

ha hullám

Fénysugár

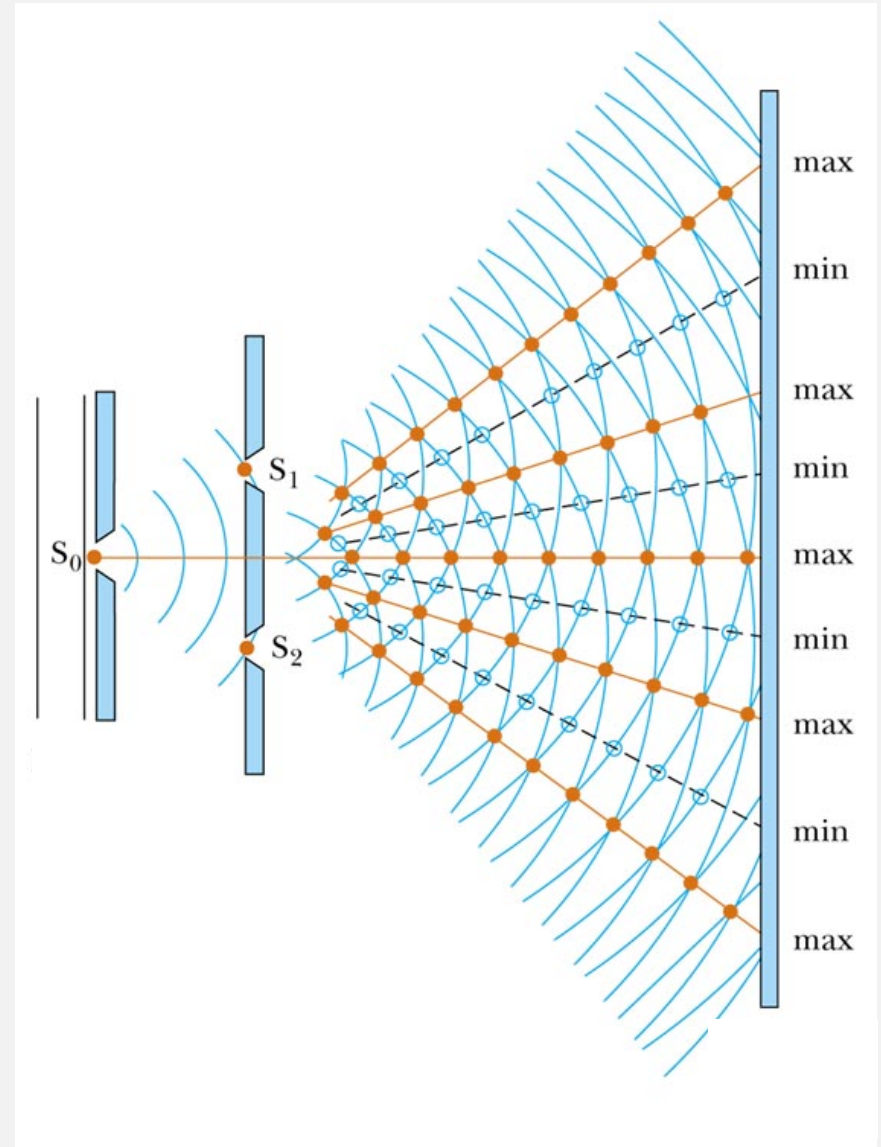
Young kísérletének magyarázata

S_1 és S_2 rések elemi hulláforrások

A résekből kiinduló hullámok ugyanabból
a hullámfrontból származnak, tehát azonos
fázisban vannak!

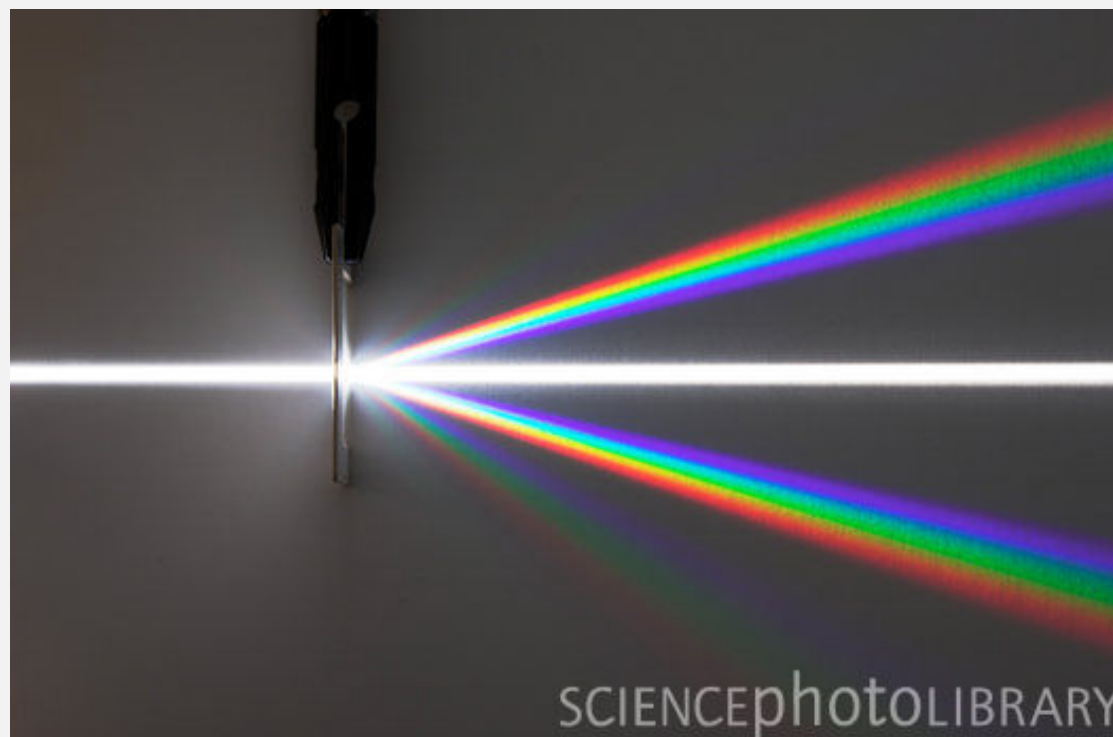
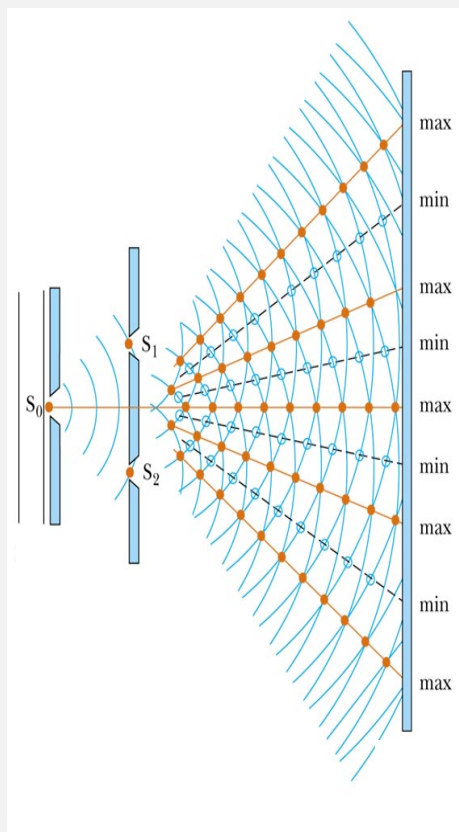

interferencia

Fehér fény felbontása optikai ráccsal

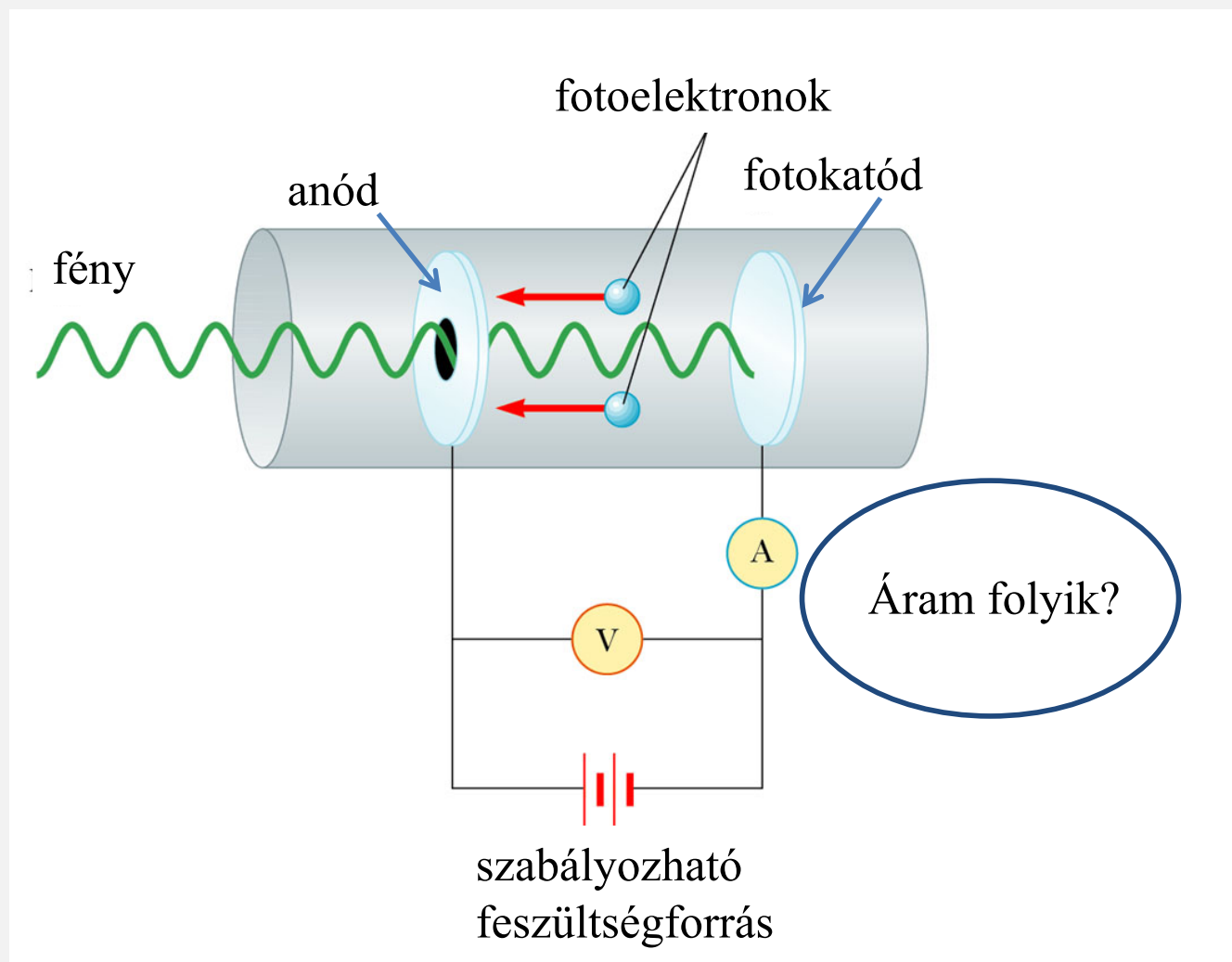

A fény hullám vagy részecske?

2. Hertz kísérlete

**Heinrich Hertz
1887**

Fotoelektromos effektus

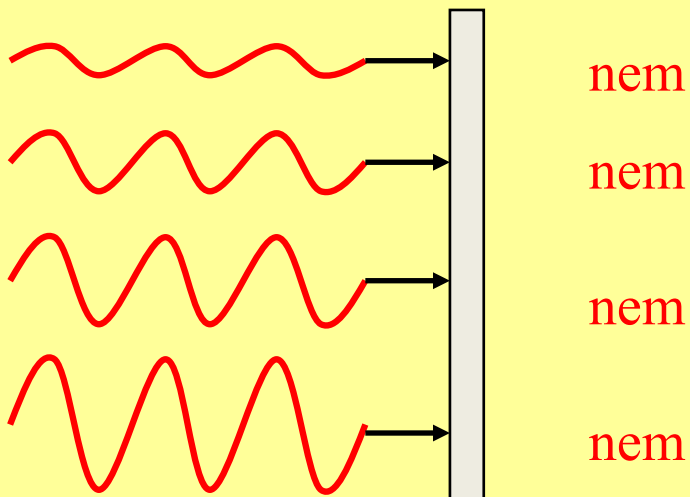
Megvilágító fény

azonos szín / hullámhossz

azonos amplitúdó

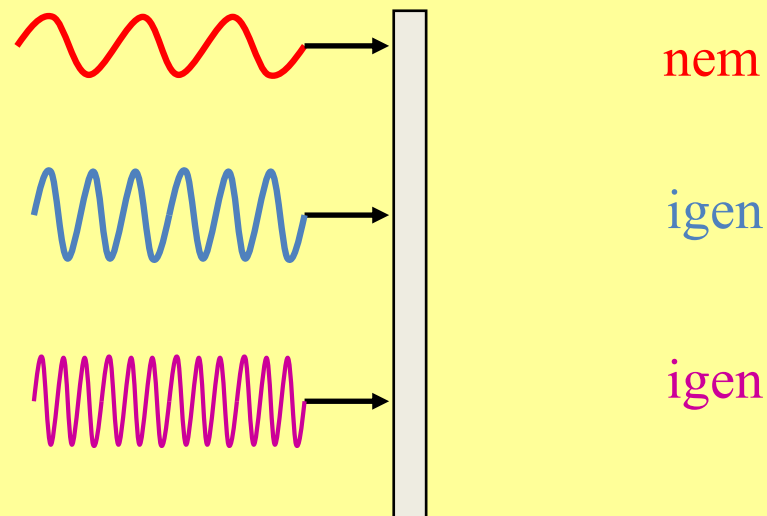
növekvő
amplitúdó / intenzitás

Folyik áram?

változó szín / hullámhossz

Folyik áram?

Nem folyik áram, amíg a frekvencia nem halad meg egy
kritikus értéket !

Mi a jeklenség magyarázata?

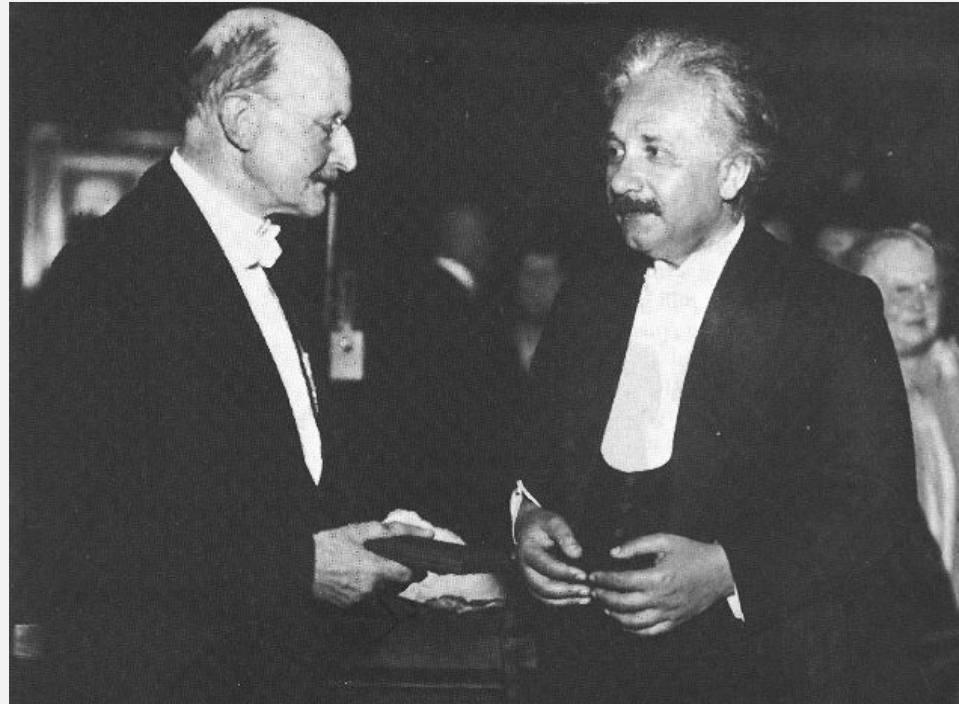
- A jelenség értelmezése a hullámtermészettel nem lehetséges
- Plank (1900): az elektromágneses hullámok energiája csak diszkrét értékeket vehet fel:

$$E = hf$$

(Plank fenti hipotézisét tekintjük a kvantumelmélet születésének)

- Einstein (1905) – magyarázat a kvantumelmélet alapján

Max Planck

Albert Einstein

Fizikai Nobel-díj 1918
a kvantumelméletért

*"in recognition of the services he rendered
to the advancement of Physics
by his **discovery of energy quanta**".*

Fizikai Nobel-díj 1921
a fotoelektromos hatás magyarázataért

*for his services to Theoretical Physics,
and especially for his **discovery**
of the law of the photoelectric effect".*

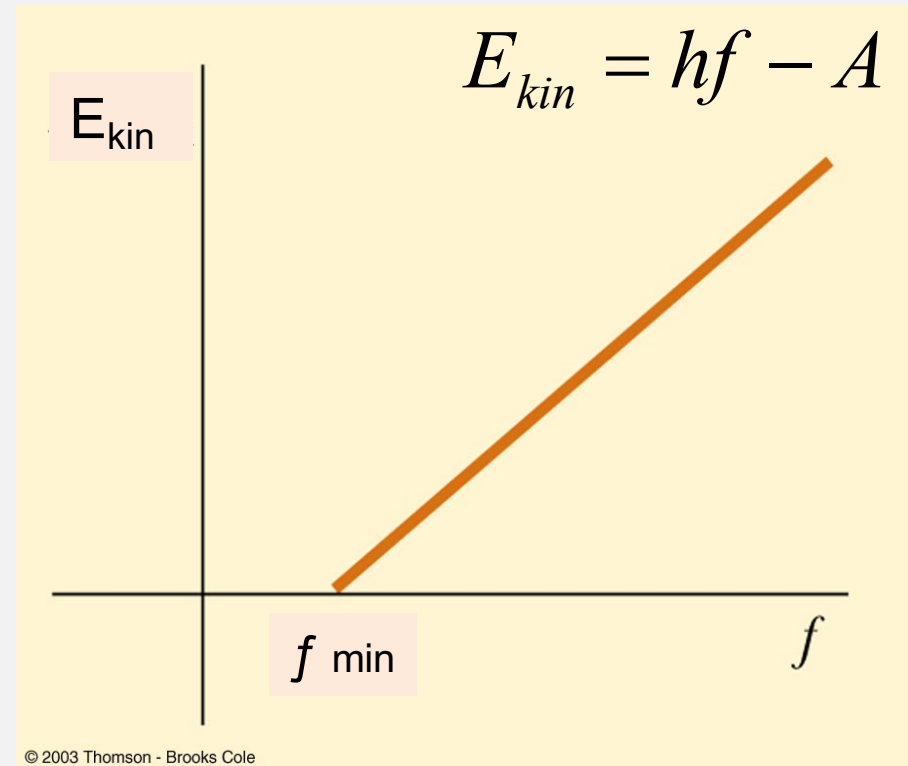
Einstein magyarázata (1905)

- A fény kvantált természetű, energiacsomagokban terjed
- A foton energiája: $E = hf$
- A foton az elektronnal való ütközéskor annak átadja teljes energiáját, ha ez az energia *legalább akkora*, mint az elektron kilépési munkája (A)
- Ha az energia kisebb, mint a kilépési munka (ionizációs energia), nincs áram (nem lépnek ki elektronok)
- 1 foton – 1 elektron kölcsönhatás
- A kilépő elektron mozgási energiája: $E_{kin} = hf - A$

Einstein magyarázata és a határfrekvencia

A kilépő elektron mozgási energiája egyenesen arányos a sugárzás frekvenciájával – a kölcsönhatás létrejöttéhez szükséges legkisebb frekvencia fölött!

Ez az érték a fotokatód anyagára jellemző: $A = hf_{\min}$

A fény kettős természetű

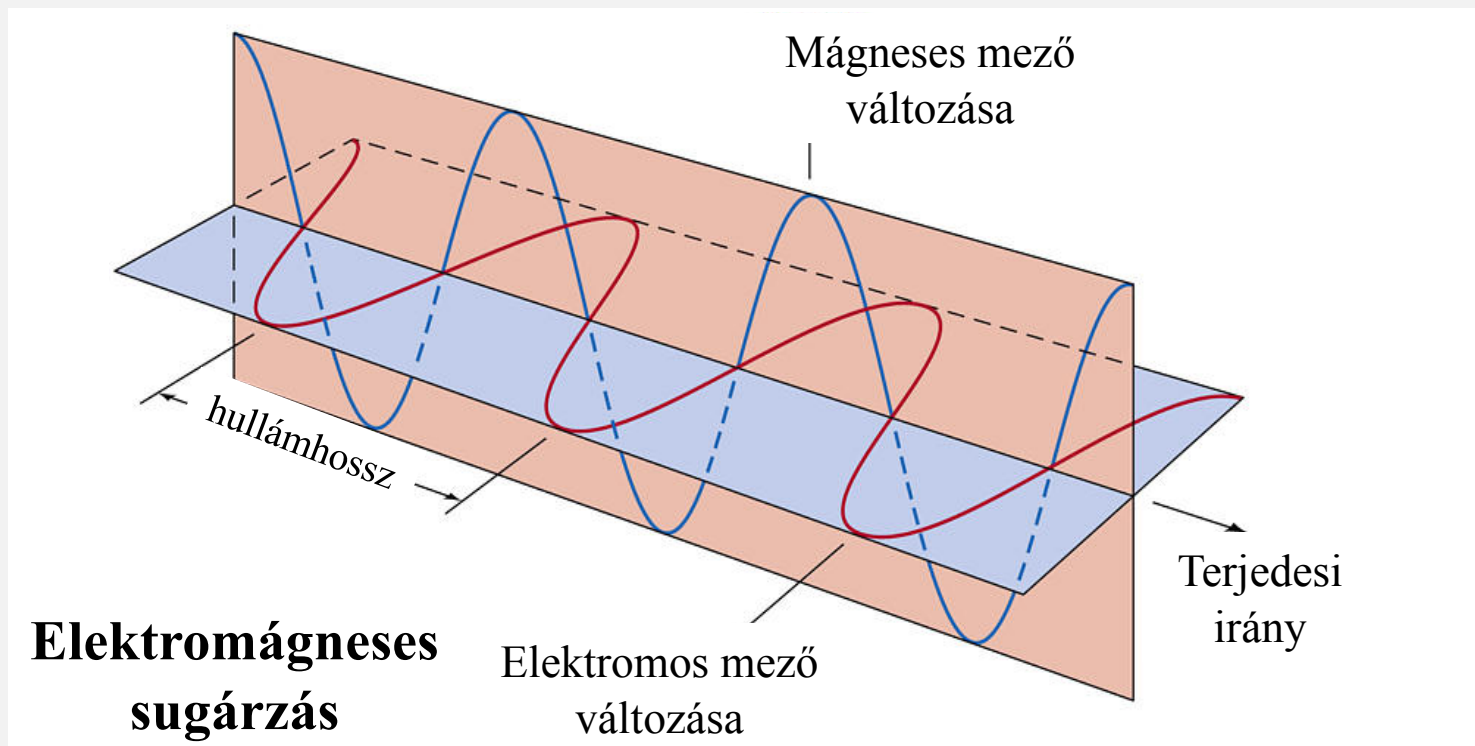
Részecske – energiája kvantált, “adagja” a foton

Egy foton energiája:
Nyugalmi tömege nincs!

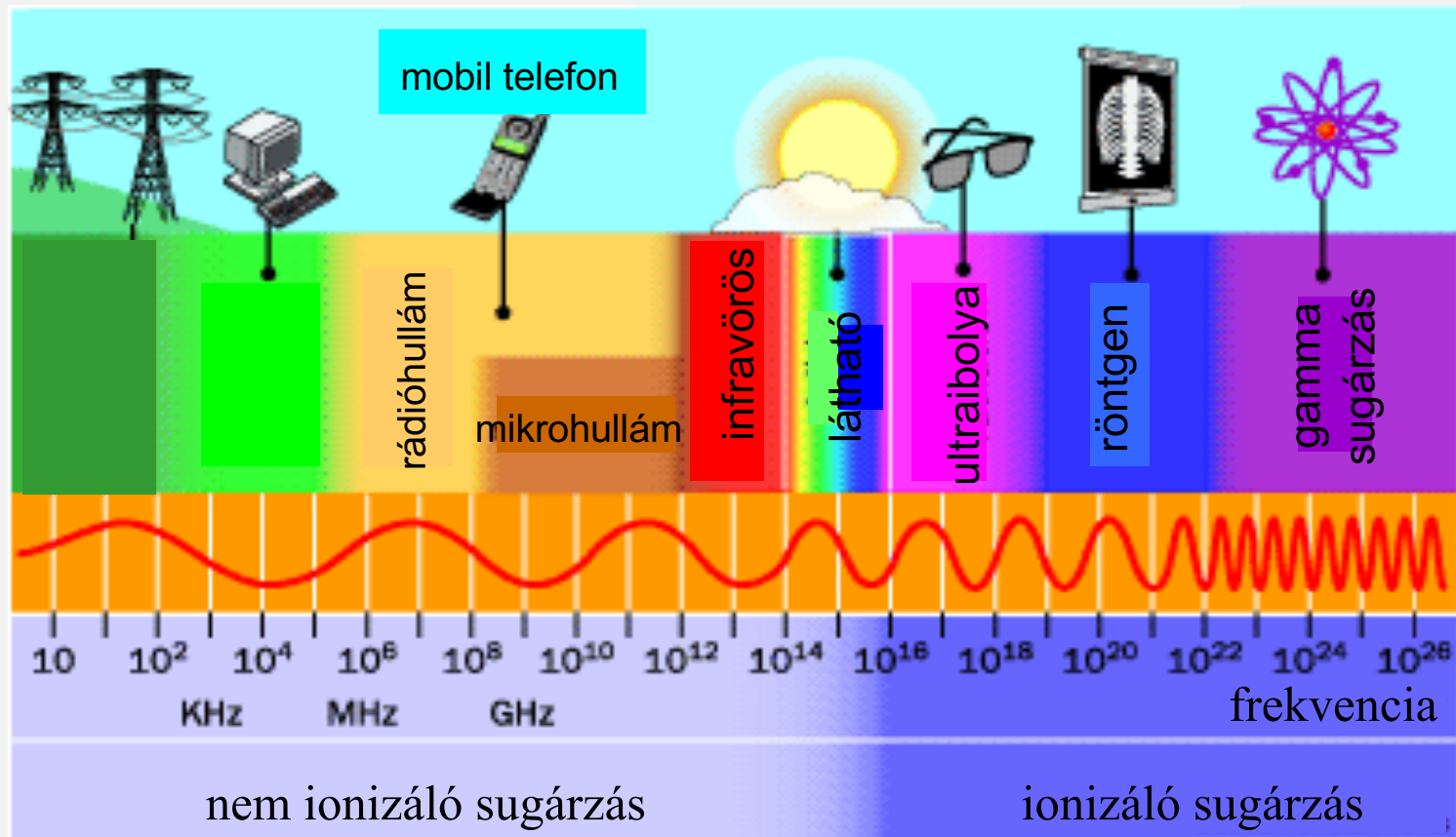
$$E = hf = h \frac{c}{\lambda}$$

A fény kettős természetű

Hullám – transzverzálisan, szinuszosan változó elektromos és mágneses tér, elhajlási-, interferencia-jelenségeket mutat, hullámként terjed

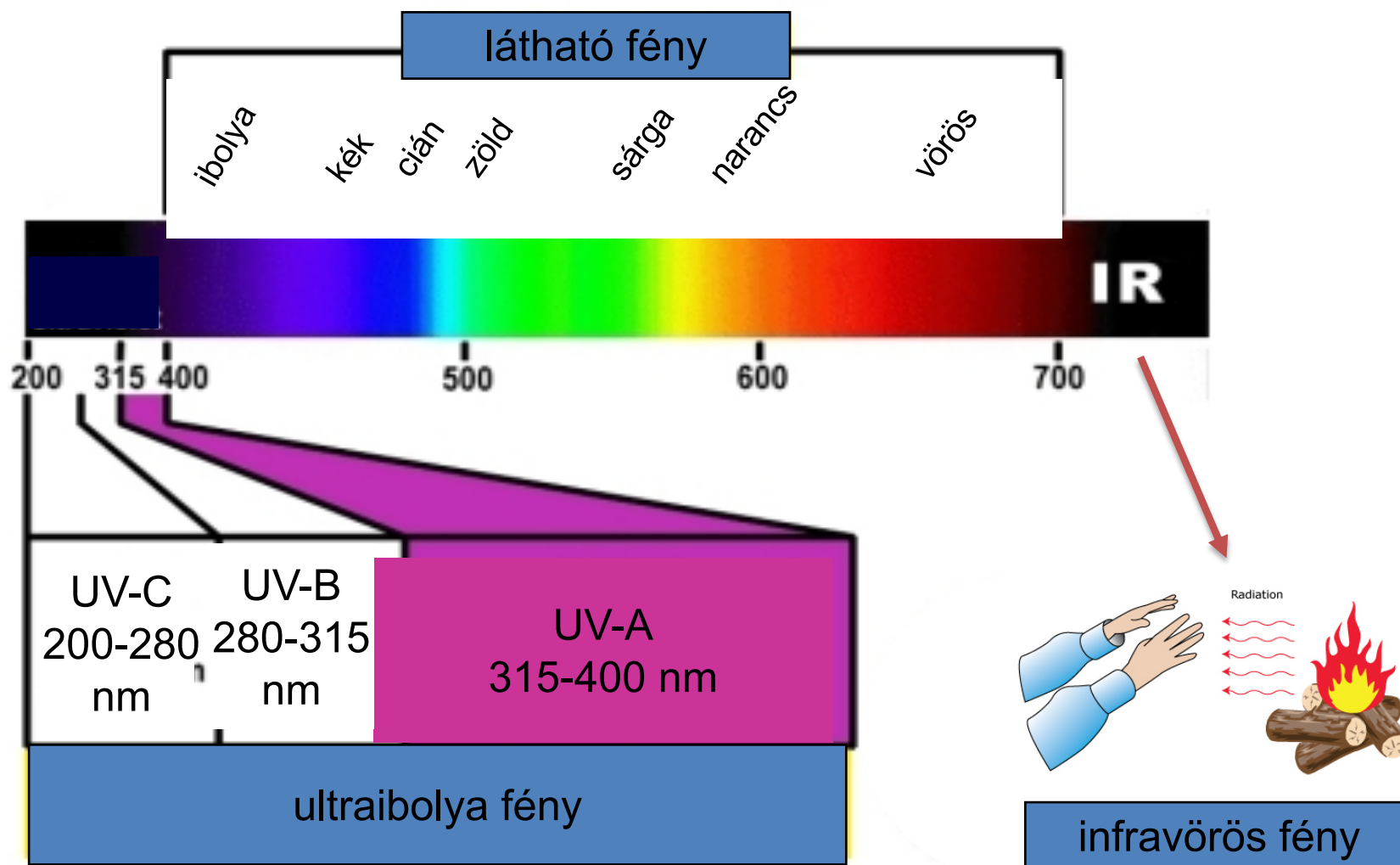

Az elektromágneses spektrum

Az optikai tartomány

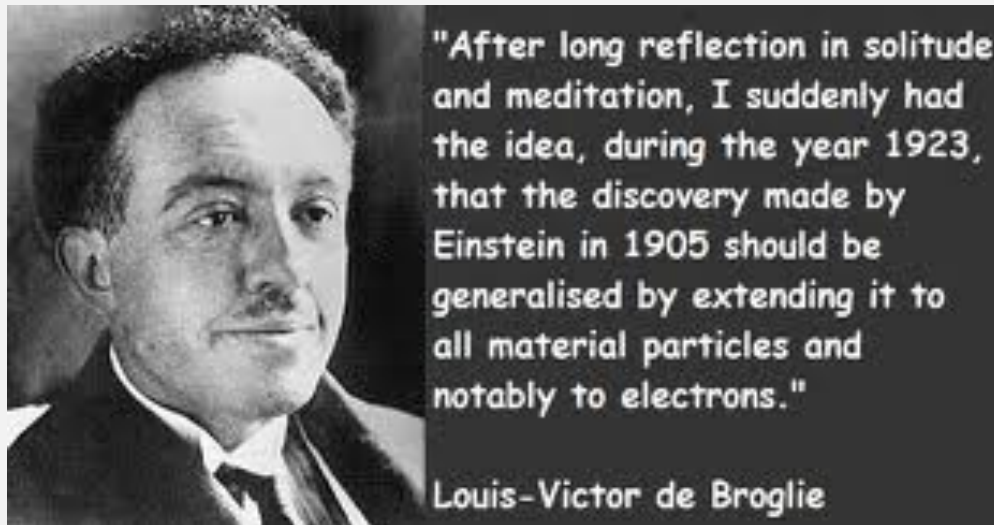

Miért csak a fény lenne kettős természetű?

De Broglie hipotézise:

minden anyagnak van hullámtermészete

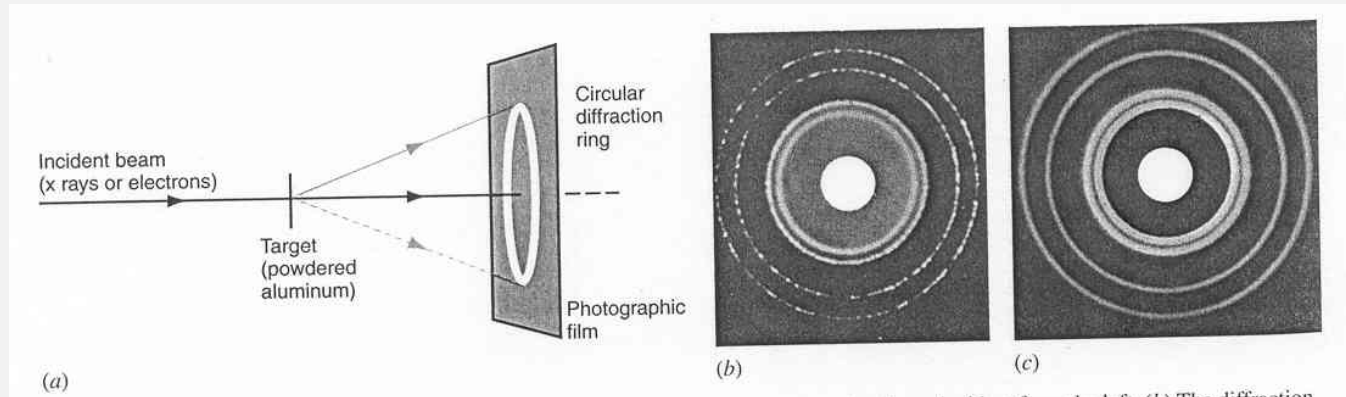
Az elektron impulzusa: $p = m_e v$
az elektronhullám hullámhossza:

$$\lambda = h / p$$

fizikai Nobel-díj: 1929

A részecskék hullámtermészete

Az elektronnyaláb olyan elhajlási (interferencia) képet hoz létre, mint a fény.

**Clinton Joseph
Davisson**

**George Paget
Thomson**

fizikai Nobel-díj, 1937

*"for their experimental discovery of the
diffraction of electrons by crystals"*

Ellenőrző kérdések

Mi a sugárzás?

A hullámok paraméterei

Fizikai mennyiségek és mértékegységük
hullámhossz

frekvencia

energia

intenzitás

momentum/lendület

Kapcsolódó fejezetek:

Damjanovich, Fidy, Szöllősi: Orvosi Biofizika

II. 2. 1.

2.1.1

2.1.2

2.1.3

2.1.4

2.1.5

2.1.8